

գործիչ որ ճիշդ երևիս կրկնապատկեր, որով միայն մէկ վայրէջքի մը մեզմէ յառաջ նստակիս քովը հասաւ. սակայն իր սոս գործարն համար չարաչար առեւեց. Գեղերս իր ատրճանակէն արձակած քնդակովն անոր գլուխը ծակեց ու մեռած դեմքը ձգեց: Մենք նստակի կարող չեղանք հետեւինս առնուլ փոսն զի մէկ կողմն առաջին մէջ խորան էր, տար համար յատակը ծակեցնցինք եւ անգործածական ըսինք, նոյն ժամանակն երկու վայրէջքի մեր քովն հասան ու կ'ուզէին զմեզ նստելն բաց ծովն կ'ըլէէն արդեւուլ. սակայն մեր դանակներովը զիւրեք դիակ դարձուցինք եւ առնալն դարձեալ թի քաշելով յամաքէն հետեւանք: Եւ որովհետեւ գետի բնուած վայրէջքին ալ սահալած էինք մեզն ունելու, քիչ ժամանակէն վայրէջքի միայն տարուեցանք:

Ի վերայ այս ամենայնի վիճակնիս զեռ շատ ինքզ էր. ջանքաւ նստակով մ'ընդարձակ եւ առնալս որ կ'իմանային վրայ կը գտնուէինք, եւ ուրիշ պաշար չունէինք բաց եթէ ըստ պատահման նստակին մէջ գտնուած երկր կրիաներն: Ասկէ շատ պէտք էինք մտածել որ բնական կերպը նստելու ձմեռը մտնեցած էր. պէտք էր մեր բոլորներու ուղղութիւնը շուտով որոշել: Մեր ելած կողմն քիչերը Ե—Ղ ուրիշ կողմեր կը տեսնուէին որոնք իրարմէ Ե—Յ ժամ հեռու կ'երեւային, սակայն ամենեւին յոգորութիւն չուէինք տանցմէ մէկուն մտնելու: Գեղի ի հետինս դառնալը խոհեմութիւն չէր, փոսն զի տարուէն նոյն ժամանակն ան կողմերն ի հարկէ ծովը ստուգելով գոյուած էր, ուստի մեր կենսին պաշտելու ուրիշ միջոց չէր մնար: Բայց եթէ դեպ ի հարաւ յառաջ երթալ եւ հոն մեր ուղղութեամբ հոգալու կղզի մը գտնել:

Եւ մէն բանէ յառաջ մեր նստակը քիչ մը նստողելու ձեռք գտրկինք. գլխաններնս պտտած լրիւ կտորներով անոր ձեղքաւածները գոցեցինք, աւերակ թիւակներով անոր երկու կողմը բարձրացուցինք, որպէս զի ծովուն ընդմէջ ոյն որ նոյն ժամանակը հայելի պէս շիտակ էր, ուղեկոծութեան ասեւ ներս չմտնէ: Իսկակներն մէկն ալ կողմն պէս անկեցինք ու շաղկիւններուս միացած կտորներովն սաագաստ մը շինելով՝ անոր վրայ բացինք: Այս ամենայն պատրաստութիւնները լրինելովն ետքը նստակը գեղի ի հարաւ դարձուցինք. օգը շատ հաճոյական էր. մեզմ' սղիս մը հիւսիսէն գեղի ի հարաւ կը շնչէր, ծովուն վրայ ամենեւին սառցայ չէր նշմարուէր: Արիւններուն ամենէն մեծը մնայողինք, որն որ մեզի անործական կերտկոր մ'էղաւ. իր խնցիտ ալ անձրեւի ընդ ժողովնու ամսմի տեղ ծառայեց, ուստի քողովն ու ծորակն ամենաւելու փախ չունէինք: Եւ յայտնով 7—8 օր շարունակ յառաջ գացինք եւ ոյսչափ ժամանակուան մէջ դեպ ի հարաւ շատ յառաջ դալած պիտոր ըլլանք, փոսն զի լէ թէ միայն հոյն, այլ նաեւ ջրին հասանքն զմեզ նոյն ուղղութեամբ յառաջ կը մղէր:

Մարտին առաջին օրը մեր զիմացն կողմ արտաքց կարգի եւ զարմանալի երեւոյթներէն հետեւեցողներ որ բոլորովն նոր եւ անծանօթ պաւա մը մտած ենք: Հարաւային հորիզոնին վրայ նորը շողի մը բարձրանալով պատ մը ձեւացուց, որուն մէջէն ասեւն ասեւն լուսաւոր բոցեր կ'ըլէին, նոյն ժամանակը նաեւ ծովին ջուրն աւելի թերմութիւն մ'առաւ. եւ իր զգնն ալլալովն մը կընց: Մարտին երկուքին ծովուն կատարիւղ հանդարտութիւնը թող տուաւ որ մեր գերեզնի հետ երկայն խոտակցութիւն մ'ընենք, որուն լեզուն քիչ մը հասկնալու սկսած էինք: Իրմէ ի մնայունք որ նոյն կողմեց խոտմէն ութ կողմերէ կը բաղկանար որոնց ամենուն վրայ ջարման կամ բաղկանան անուամբ թողաւոր մը կ'ըլէր, եւ թէ իր կողմն բնակիչը նստակ չէն չինք ոյլ միայն շատ կը դորձանեն, իսկ ան նստակներն ըստ պատահման ուրիշ հետաւոր կողմէ մ'ըլէն ձեռքն անցած է. իր անունը Գաւ-Գու եւ իր կողմն անունը Չարալ է:

Հետեւեալ օրը ջրին տարութիւնն աւելի եւս ստուգեցաւ. միանգամայն իր թափանցելութիւնը կորսնցաւ ու կոխի նման կերպարանք մ'առաւ: Մեր եզած անող ջուրը կատարիւղ հանդարտ էր, բայց մեզմէ քիչ մը հեռու կատարիւղ կ'եղար ու կը փրփրար: Օղին հանդարտութիւնը միշտ կը շարունակէր, ի վերայ այս ամենայնի ծովուն հոսանքն զմեզ մեծ արողութեամբ դէպ ի հարաւ յառաջ կը տանէր: Գիտէինք որ բնական ձմեռուան ժամանակն հոսած է, սակայն ամենեւին յարաւ չէինք զգար, միայն զարմանալի թափութիւն մը զմեզ գրաւեց՝ որուն պատճառը չկրցանք իմանալ:

Հորիզոնին վրայ երեւցող շողին սկստ աւելի եւս բարձրանալ, եւսողող ջուրը մեզի աւելի մեծ տեղաւ ու շագնքն մէջէն կողմ բոցերն ունէր կենդանութիւն մ'առնէ: Բարակ գորշ միւրի նրման փոշի մը մեր նստակին եւ անոր քովերը ծովուն մէջ սկսաւ խափուիլ, որմէ ետքը ջրին եւ ուրիշ ու բոցերուն ոտստկութիւնը մեղմացաւ: Զարհուրած վայրէջքն երեսի վրայ նստել յառաւոր նետուեցաւ. եւ ամենեւին կարող չեղանք զիւրն համոզել որ անկէ ելէ: Մեր հարցումն որուն ամենեւին պատասխան չէր տար, այլ միայն երբեմն երկուն հեծութեան ձայն մը կ'արձակէր: Նստելու բեգկարմի վրայ տխրութիւն մը տիրեց ու բերնէն ամենեւին խօսք չէր հանէր: Դա աւ բաներու շատ միտ չէի գիտէր, որովհետեւ իմ վրաս ալ անիմանալի թափութիւն մը տիրած էր:

Մարտի 21ին խանձը մտնել մեր բոլորովն պատեց: Միւրի անձրեւը նստելունս մէջ սկսաւ զիւղուիլ, բայց ծովուն մէջ կընալուն պէս կը լուծուէր: Հսկայածեւ թռչուններ գունդագունդ մեր գլխին վրայէն կ'անցնէին եւ դէպ ի հարաւ կ'երթային: Եւ միջոցիս նստել մէջ պաւկող վայրէջքն թէթեւ շարժում էր, քիչ մ'նոսր միտ զրկնք եւ տեսանք որ ամենայն կենդանութիւն իրմէ հեռացած էր...

Երթուր աս մտերս յանկարծ փախճանելով իր պատմութեան վերջին հատուածին ձեւակերպ կորուսեցաւ: Պատմութիւնն հրատարակողը կը խոստանայ որ եթէ նոյն ձեւագիրը գտնէ, անմիջապէս հրատարակութեան կը հաղորդէ: Դստեւ Բեգերս գեւա ութ եւ յիշմտա գաւաթն մէջ հաստուած է, զորն որ հրատարակչը փետուի պիտոր տայ: Եւստրակցիս իր սալու տեղեկութիւններն Արիւնին պատմութեան անկատար մասը կը լրացնեն:

Ե Ղ Ի Ս Ա Բ Ե Թ
ԽՈՋԵԿԻՐԵՑ ԹԵՄՈՆԵԿԵՆ ՎԵՊ ՄԵ
ԳԼՈՒԽ Ա.
Եղիաւորութիւն մեղորդ:

Հիւ Հունդարիայի թողաւորութեան գարմանայն պատմութիւնը մեզի ծանօթութիւն կու տայ Եղիաւորութիւն անուական ծնողալը վրայ կը գտնենք զիւրեք Բեզմ, նոյն երկրին մայրաքաղաքը, զորն որ հզոր Հռոմեցեցիք արդէն Բերստուսէն յառաջ Դանուրի լուրջ կեցութիւն վրայ կառուցած էին. հայրը ծիրանիով ու մայրը պոստիւս մը դարբասուած: Եւ երկուքն ու նշանաւոր անձանց պատմութիւնը պէտք է Հունդարիայի պատմութեան վրայ նայելուամով մը սկսիլ:

Հունդարիան, Մաճառներուն երկիրը, ստղգ է Դարպայի նուալ ծանօթ երկիրներէն մէկն է, բայց սակայն ազգաց պատմութեան մէջ շատ Երեւելի կ'ընտէ: Մաճառները կամ Հունդարացիք՝ Բերստուսէն ետքը գեղ ի տուններով զար տապան տա երկիրն, որն որ գեւա շատ վայրենի ու ամայի էր: Իրենք նոյն տանը գեւա հեւ թմուս էին, որոնք ցրուած խոտմերով միջանկիւր երկիրներն ստորապատկութիւն կ'ընէին, եւ վայրէն իրութեամբ ու անդթութեամբ, ողորմութեամբ ու

յոփշտակութեամբ ամէն կողմ սարսափ, վիշտ ու թշուառութիւն կը տարածէին: Նոյն իսկ Երեւելի մէջ վայրէջք, պատերազմական ու անառակ կեանք մը կը փրէին, անասուններու մէջ կը բնակէին եւ երկիրն անհոտի կը թողնէին: Եւ այս պէս գրեթէ բոլոր երկիրը ստեղծեց վայրենեւ իմասն մէջ անաղարայն գաղաններով ու մարդիկներով առանց տղա-հոգութեան էր: Այլ օր զրգարանութեամբ ան ահեղ անտառներուն մէջ կը մոլորէր, ստուգի մոհումն զո՛հ կ'ըլլար. քնու որ իմէ որ վայրենի գաղաններէն չէր փորապառէր, ունչո՛ւ չա կատարի յոփշտակչներէ կը թողնուէր ու կը սպաննուէր:

Եւստիսի մէկ թշուառ ու յոռալի հանդամանաց մէջ էր Հունդարիա նոյն ժամանակ, որն որ հաստակաւորար աւելի սղորմէր ու դէշ վիճուէր մէջ կը մտնէր, իմէ որ, Ալան Ա. Գերմանիայի արդար եւ օրինաւոր ինդաւորին ատեն, հիշա կ'ընայ արեւ մը Հունդարիայի մէջ չծագեր:

Ալան իր ղեկավարութեան զորութեամբ վայրէջքի Մաճառները նստած եւ իրենց մէջ կարգ կան խոթած էր: Բայց ասի որչափ երկայն կրնար տեսլութիւն ունենալ վայրագ ու անկիրթ ազգի մը մէջ, որն որ դժուարաւ, կամ ամենեւին, ոչ քողարութեամբ եւ ոչ ալ խստութեամբ, ոչ բռնութեամբ եւ ոչ ալ օրէնքներով կապելու ասի կրնայ կենալ: Բայց ան բանն որն որ մարդկային կարողութեան ու իմաստութեան անկարելի էր, գլուխ տարաւ ամենակարող եւ ամենիմաստ Եսաւնայ նախորդութիւնը:

Նոյն աղէկցած ժամանակը հետզհետէ գերպատաններ ու բնականներ Գերմանիայէն Հունդարիա կը գալնէին: Աս գաղթականները ճշմարիտ քրիստոնէայ էին, որոնց մէջ կը գտնուէին նաեւ բարեպաշտ ու եւանգելիստ բարձրաներ: Աս բարեպաշտ անձինք՝ որոնց սիրտը սաստիկ կը խոցէր Հունդարիայի գերախա վիճակն, երեսի վրայ ձգուած անտառայ բնակչայն՝ Ասաւնայ արքայութեան աւետարանն սկսան քարոզել: Ետով ասաւածային օրհնութեամբ, գարծի հզոր օրհնչելովը կատարուեցաւ: Աւետարանին լոյսը երկնաւոր հասարակներովը պատերազմականներուն կարծր սրտերը ջերմացուց ու բորբոքեց, ու զիւրեք զարմանալի զորութեամբ մը քողար ու սուր զրածմանց ընդունակ բռաւ:

Եւստիսի գարծին երջանիկ հետեւութիւններն ամէն կողմ երեւցան: Կոմսի խումբ թողաւ ինն նորագործ աւաղակները վայրէնութեան դատարները, զէնքերնին վրայ թողուցին եւ զանոնք արօրի ու բլրի հետ փոխեցին, եւ իրենք զիւրեք երկրադարմութեան տախն: Ամաք ալ գաղթած զերմանայի ընտանիքներու հետ յարեկամութիւն խոսնելով, անոնցմէ տեսակ տեսակ շահաւետ արհեստներ ու ձեռագործներ կը սորվէին: Եւ մէն նորագործները մէրկէ նոր մարդիկ եղած էին ու սկսան ալ նոր եւ աղէկ կեանք մը վարել: Ինքնակամ իրենք զիւրեք կաւախարութեան կարգի ու օրհնաց տակ ձգեցին. իրենց բարեպաշտ քահանաները կը սիրէին եւ իբրեւ բարձրագոյն կարգի մարդիկ կը մեծարէին: Կարգաւորութիւնն ու բարոյականութիւնը, խաղաղութիւնն եւ ալ խառնախրութիւնն իրենց կենացը կանոններն էին: Դուստ մը սկսան ի գործ գնել ամէն տեսակ աւաղակներ, որոնք յատաշարայն իրենց սրտին բոցորովին օտար էին, եւ յաւիտեան ալ օտար կը մնային, իմէ որ քրիստոնէութեան աստուծային զորութիւնն իրենց սիրաւ շփոխեր:

Այլ որ ալ Հունդարիայի բնակչայ մեծ մասը քրիստոնէայ էր, նոյն ատենն Եղիաւոր Բ. իր հօրը մահաբնէ ետեւ, իբրեւ անոր յաջորդ զահ ելաւ: Բոլոր դատարն մէջ հրատարակուող քաղաքական եղաւ. քնու որ Եղիաւորացի միայն էր լուրջ ժողովրդական յոյսը: Արդէն իբրեւ ինդաւթապան՝ ամենուն սիրտը ու յարգութեան ոտար կան եղած էր: Ինք չէ իմէ միակ ժողովրդեան սիրելին, հապա նաեւ իր ծերունի ու հեւանդու հօրն աչաց բխն էր: Ծերութիւնն պայպիսի ժաւ

